

Ο «ειλεός» στον Αρεταίο τον Καππαδόκη (2ος αι. μ.Χ.)

Ε. Χριστοπούλου-Αλετρά

Επ. Καθηγήτρια Ιστορίας της Ιατρικής
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ν. Παπαβραμίδου

Δρ Ιστορίας της Ιατρικής
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ο Αρεταίος ο Καππαδόκης, ιατρός του 2ου αιώνα μ.Χ., υιοθέτησε τις ιπποκρατικές απόψεις σύμφωνα με τις οποίες οι παθήσεις προκαλούνται από διαταραχές της ισορροπίας των τεσσάρων χυμών αλλά και της «έμφυτης» θερμότητας. Οι ιατρικές αντιλήψεις του Αρεταίου στηρίχτηκαν επίσης στις θεωρίες της Εκλεκτικής Σχολής, ένα αμάλγαμα απόψεων παλαιότερων ιατρών. Ο Αρεταίος ακολούθησε την ολιστική θεωρία, την έννοια δηλαδή της συμπάθειας, της αλληλεπίδρασης των οργάνων του ανθρωπίνου σώματος «εξαιτίας –όπως αναφέρει– του νευρικού συστήματος και του αίματος».¹ Μεταξύ άλλων, ασχολήθηκε με το θέμα της παρουσίας «ειλεού» σε δύο από τα οκτώ βιβλία του, που έχουν διασωθεί: στο *Περί αιτιών και συμπτωμάτων οξέων παθών Β´* και στο *Οξέων νούσων θεραπευτικόν Β´*.

Το θέμα του ειλεού απασχολεί πολλούς από τους ιατρούς της αρχαιότητας. Ο Ασκληπιάδης, στο τρίτο του βιβλίο με το όνομα *Περί οξέων νόσων*, ορίζει τον ειλεό ως μία σοβαρή και «παρατεταμένη» συστροφή των εντέρων.² Από πολύ νωρίς έγιναν απόπειρες να γίνει κάποιος διαχωρισμός μεταξύ της συστροφής του λεπτού εντέρου και της συστροφής του παχέος εντέρου. Ο Διοκλής ο Καρυστινός ονόμασε την πάθηση αυτή του λεπτού εντέρου «χορδαψό» και εκείνη του παχέος εντέρου «ειλεό».³ Αργότερα, οι δύο αυτοί όροι συγχωνεύτηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους ιπποκρατικούς ιατρούς, από τον Πραξαγόρα αλλά και τον Ευρυφώντα από την Κνίδα.⁴ Ο όρος «ειλεός» προέρχεται από την ελληνική λέξη

«έλιξ», η οποία περιγράφει τις καμπύλες που σχηματίζει το έντερο. Ο Αρεταίος θεωρεί πως ο «ειλεός» είναι φλεγμονή των εντέρων, η οποία συνήθως συνοδεύεται από οξείς πόνους και έντονους κωλικούς. Η κλινική εικόνα που παρουσιάζει αφορά σε «ψυχρό και δυσκίνητο αέρα», ο οποίος δεν μπορεί να προχωρήσει με ευκολία στο έντερο ούτε προς τα επάνω αλλά ούτε και προς τα κάτω και παραμένει εγκλωβισμένος στις έλικες του εντέρου.⁵

Αιτιολογία

Ο Αρεταίος θεωρεί πως πολλοί είναι οι λόγοι εμφάνισης του ειλεού. Μία αιτία είναι η παρατεταμένη κατανάλωση

1. Σκηνή ιατρείου. Στη μια όψη του αττικού αυτού ερυθρόμορφου αγγείου, γνωστού ως «αρύβαλλου της κλινικής», γιατρός που ετοιμάζεται να πραγματοποιήσει επέμβαση αφαιμάξεως. Στην άλλη όψη ασθενείς σε αναμονή. Αποδίδεται στο Ζωγράφο της Κλινικής, 480-470 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου.

2. Τμήμα αναγλύφου όπου παριστάνεται θήκη χειρουργικών εργαλείων: ανάμεσα σε δυο σικύες (ιατρικά κύπελα) διακρίνονται τα όργανα που συχνά χρησιμοποιούνταν για επεμβάσεις αφαίμαξης. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

τροφών στις οποίες δεν είναι συνηθισμένος ο οργανισμός, γεγονός που προκαλεί συνεχείς δυσπεψίες και κωλικούς. Παράδειγμα τέτοιας τροφής είναι το μελάκι από το καλαμάρι ή τη σουπιιά. Άλλοι λόγοι είναι το κρύο, κάποιο χτύπημα, καθώς και η λαίμαργη και άφθονη κατανάλωση κρύου νερού κατά τη διάρκεια εφίδρωσης. Ακόμα, εμφανίζεται ειλεός στο χαμηλότερο σημείο του εντέρου σε εκείνα τα άτομα στα οποία το έντερο –πλήρες κοπράνων– έχει κατέβει στο όσχεο, δεν έχει προωθηθεί προς την κοιλιά και συνεπώς υφίσταται πίεση. Η πάθηση αυτή είναι, σύμφωνα με τον Αρεταίο, συχνή στα παιδιά, τα οποία –όχι σπάνια– πάσχουν από δυσπεψία. Η νεαρή τους ηλικία, όμως, η συχνότητα εμφάνισης της πάθησης και η «υγρή» κατάσταση των εντέρων βοηθούν στο να ξεπεραστεί ο ειλεός χωρίς να δημιουργηθούν ανεπιθύμητες καταστάσεις. Τα άτομα μεγάλης ηλικίας σπάνια παρουσιάζουν ειλεό, ωστόσο αν κάτι τέτοιο συμβεί, συνήθως είναι μοιραίο. Η νόσος εμφανίζεται συχνότερα το καλοκαίρι και το φθινόπωρο παρά την άνοιξη και το χειμώνα.⁶

Συμπτωματολογία

Η συμπτωματολογία του ειλεού ταξινομείται σε γενικά χαρακτηριστικά και σε συμπτώματα, που εμφανίζονται ανάλογα με το αν πρόκειται για ήπιο ειλεό, για ειλεό του λεπτού εντέρου ή για ειλεό του παχέος εντέρου. Ως γενικά συμπτώματα του ειλεού αναφέρονται η συλλογή πύου, το μαύρο χρώμα των εντέρων και η σήψη τους με συνεπακόλουθα τη διάτρησή τους και το θάνατο του ασθενούς. Στην περίπτωση του ήπιου ειλεού, υπάρχει «περιστρεφόμενος» πόνος, συλλογή υγρού στο στομάχι, λιποθυμική τάση, μαλθακότητα, έντονες ερυγές, οι οποίες ωστόσο δεν επιφέρουν ανακούφιση, η κοιλιά είναι γεμάτη αέρια, τα οποία φτάνουν μέχρι τον πρωκτό αλλά δεν διαφεύγουν. Στην περίπτωση του γενικευμένου ειλεού, «όλα μετακινούνται προς

τα επάνω»: ο αέρας, το φλέγμα και η χολή, προκαλώντας εμέτους. Οι ασθενείς γίνονται χλωμοί και κρυώνουν, ενώ υποφέρουν από έντονους πόνους, δυσκολεύονται στην αναπνοή και διακατέχονται από βασιανιστική δίψα.⁷

Εάν ο ασθενής πάσχει από ειλεό του λεπτού εντέρου, η κατάληξη είναι συνήθως ο θάνατος. Υπάρχει εφίδρωση, και δυσκολία στην ούρηση, ενώ ο πρωκτός είναι σε τέτοια κατάσταση που ούτε και ένα μικρό μεταλλικό έλασμα δεν μπορεί να διεισδύσει. Οι έμετοι είναι συχνοί, η φωνή χάνεται και οι σφυγμοί, οι οποίοι ήταν αδύναμοι και μικροί, όσο πλησιάζει ο θάνατος γίνονται μικρότεροι, γρηγορότεροι και πιο διακεκομμένοι.⁸

Στην περίπτωση που ο ειλεός εκδηλώνεται στο παχύ έντερο, τα συμπτώματα και η εξέλιξη της νόσου είναι παρόμοια με εκείνα του ειλεού του λεπτού εντέρου. Κάποια άτομα βελτιώνονται όταν αφαιρεθεί πύον από την «παχιά» και «χοντρή» φύση των σπλάχνων της περιοχής που φλεγμαίνει. Συνήθως εμφανίζεται σύντομος αλλά οξύς πόνος στο λεπτό έντερο, ενώ παράλληλα υπάρχει στο παχύ έντερο μεγάλη συλλογή υγρών. Σε πολλές περιπτώσεις ο πόνος παρακάμπει το παχύ έντερο και εντοπίζεται στα πλευρά με τέτοιο τρόπο, ώστε συχνά ο ειλεός του παχέος εντέρου παρερμηνεύεται ως «πλευρίτιδα». Άλλες φορές ο πόνος εμφανίζεται και στις δύο πλευρές, ως να προέρχεται από το ήπαρ, το σπλήνα ή τα «λαγόνια», γεγονός που εξηγείται από την παρουσία συστροφών σε όλο το μήκος του παχέος εντέρου. Άλλοτε ο πόνος εντοπίζεται στο ιερό οστό, στους μηρούς και στους «κρεμαστήρες» μύες των όρχεων. Τέλος, προκαλούνται πολλοί «κενοί έμετοι», το περιεχόμενο των οποίων είναι λεπτόρρευστο, λιπαρό και γεμάτο χολή. Ο κίνδυνος να επέλθει θάνατος είναι μικρότερος, επειδή το παχύ έντερο είναι πιο σκληρό, με περισσότερη σάρκα και πιο ανθεκτικό από το λεπτό έντερο.⁹

Θεραπεία

Τα μέτρα που προτείνει ο Αρεταίος για τη θεραπεία του ειλεού ποικίλλουν ανάλογα με τα συμπτώματα των ασθενών. Έτσι, εάν παράλληλα με τον ειλεό υπάρχει και φλεγμονή των σπλάχνων ή πρήξιμο, ο ιατρός οφείλει να προβεί σε φλεβοτομία, κάνοντας μια ευρεία τομή στον αγκώνα προκειμένου να βγάλει όσο το δυνατόν περισσότερο αίμα, λαμβάνοντας υπόψη πως το αίμα είναι αυτό που «τρέφει τη φλεγμονή».¹⁰

Αν ο ειλεός εμφανιστεί χωρίς να συνυπάρχει κάποια φλεγμονή, για παράδειγμα λόγω δυσπεψίας ή κρύου, ο ιατρός πρέπει να αποφύγει τη φλεβοτομία και να προκαλέσει συχνούς εμέτους με τη χρήση νερού και λαδιού. Επιπλέον, πρέπει να προκληθεί εξαγωγή αερίων από τον πρωκτό με τη χορήγηση των κατάλληλων φαρμάκων, όπως χυμό κυκλάμινων, νίτρο, αλάτι, κύμινο ή απήγανο. Όλα αυτά, αναμειγμένα με ρεβίθι, πρέπει να χρησιμο-

ποιηθούν ως καταπλάσματα, ως θερμαντικές ουσίες για πλύσεις ή για υποκλυσμούς στην παρασκευή των οποίων προστίθεται λάδι, μέλι, ύσσωπο και το ζουμί της σάρκας άγριας κολοκύθας. Αν ο άρρωστος ενεργηθεί, τότε το κλύσμα πρέπει να επαναληφθεί με ζεστό λάδι και απήγαννο. Ο ιατρός πρέπει επίσης να αλείφει τα μέλη του σώματος στα οποία εμφανίζεται ο πόνος με βρασμένο λάδι στο οποίο έχει προστεθεί απήγαννος και άνηθος. Επιπρόσθετα, μπορεί να χρησιμοποιηθούν ατμόλουτρα με τη βοήθεια πήλινων ή χάλκινων δοχείων, που περιέχουν κηρί ή αποξηραμένα άλατα. Παράλληλα με τα συνήθη καταπλάσματα, πρέπει να χρησιμοποιηθεί κατάπλασμα με αλεύρι από αίρα, κύμινο, ύσσωπο και ρίγανη.

Η χρήση βεντουζών πρέπει να είναι ήπια αλλά συχνή, με διαφορετικές βεντούζες για κάθε περιοχή (το επιγάστριο, την κοιλιακή χώρα μέχρι και τους βουβώνες, κοντά στα νεφρά και κοντά στη σπονδυλική στήλη). Οι βεντούζες έλκουν το αίμα από κάθε σημείο του σώματος και έτσι καταπραΰνεται ο πόνος. Οι ασθενείς πρέπει, πριν από κάθε γεύμα, να πίνουν αφεψήματα από κύμινο, απήγαννο, πετροσέλινο και φάρμακο που παρασκευάζεται από οχιά. Αν ο πόνος τελικά δεν υποχωρήσει και δεν κινηθεί το έντερο, είναι σημαντικό να χορηγηθεί στον ασθενή καθαρτικό αποκαλούμενο «ιερή», καθώς αυτό είτε αποβάλλεται από το στόμα μαζί με τις «φλεγματώδεις» και τις χολερικές ουσίες, είτε από τον πρωκτό μαζί με αέρια, κόπρανα, φλέγμα και χολή, που προκαλούν τη νόσο. Η τροφή των ασθενών που πάσχουν από ειλεό χωρίς συνυπάρχουσα φλεγμονή πρέπει να έχει καθαρτικές ιδιότητες, όπως κοτόσουπα, σούπα με όστρακα και χυλό από κριθάρι βρασμένο με λάδι. Σε αυτά πρέπει να προστεθεί κύμινο, νίτρο και πράσο. Διαφορετικά, η θεραπεία πρέπει να περιλαμβάνει σούπα με καθαρτικές ιδιότητες, καλοβρασμένα σαλιγκάρια και το χυμό «τελλίνης».¹¹

Αν ο ασθενής έχει πυρετό, πρέπει να πίνει νερό βρασμένο με «ασαράβακα» ή νάρδο ή κριθάρι, καθώς αυτά βοηθούν στην πρόκληση αερίων, είναι διουρητικά και διευκολύνουν την αναπνοή. Αν ο ασθενής δεν πονάει, το κρασί βοηθά στην αναθέρμανση των σπλάχνων και στην ανάκτηση των δυνάμεων, όπως επίσης και το αφέψημα από μάραθο, αδιάντο και κανέλα. Τέλος, αν ο ειλεός προκαλέσει απόστημα, ο ιατρός οφείλει να ακολουθήσει τη θεραπεία που εφαρμόζει στα αποστήματα.¹²

Είναι προφανές ότι το θέμα της λειτουργίας του εντέρου είχε απασχολήσει τους ιατρούς της αρχαιότητας. Ο Αρεταίος, που ζει κατά τα ελληνορωμαϊκά χρόνια, έχει ήδη κληρονομήσει τις απόψεις προγενέστερων του ιατρών. Δεν μένει παρά να κάνει ακόμα μερικές παρατηρήσεις προσθέτοντας τις δικές του γνώσεις. Χαρακτηριστικό παραμένει το γεγονός ότι ο Αρεταίος κατάφερε να διακρίνει τον ειλεό στο λεπτό από το παχύ έντερο, καθώς και ότι επεσήμανε ορισμένες από τις πιθανές συνυπάρχουσες παθήσεις, ειδικότερα

το απόστημα, γεγονός που συμφωνεί με τη μοντέρνα ιατρική.¹³ Ακόμα, επίκαιρη φαίνεται η άποψη πως αιτία της πρόκλησης ειλεού μπορεί να είναι το είδος των τροφών που καταναλώνονται αλλά και η θέση του εντέρου μέσα στην κοιλιακή χώρα. Από την άλλη πλευρά, εντούτοις, ενοχοποιούνται η ηλικία του αρρώστου και οι εποχές του έτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Αρεταίος, *Περί αιτιών και σημείων οξέων παθών Α'*, σχόλια, Κάκτος, Αθήνα 1997, σ. 284.

² Aurelianus Caelius, *On Acute Diseases and on Chronic Diseases*, εκδ. I.E. Drabkin, University of Chicago Press, Chicago 1950, σ. 391.

³ Celsus, *De medicina*, μτφρ. W.G. Spencer, Heineman, London 1935.

⁴ Aurelianus Caelius, *ό.π.*

⁵ Αρεταίος, *Περί αιτιών και σημείων οξέων παθών Β*, Κάκτος, Αθήνα 1997, κεφ. 6, σ. 77.

⁶ Στο ίδιο, σ. 79.

⁷ Στο ίδιο.

⁸ Στο ίδιο, σ. 81.

⁹ Στο ίδιο.

¹⁰ Αρεταίος, *Οξέων νόσων θεραπευτικόν Β'*, Κάκτος, Αθήνα 1997, κεφ. 5, σ. 137.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 137-141.

¹² Στο ίδιο, σ. 141.

¹³ R. M. Wachter / L. Goldman / H. Hollander, *Hospital Medicine*, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia 2005, σ. 873-881.

“Ileus” in Aretaeus of Cappadocia

E. Christopoulou-Aletra / N. Papavramidou

Aretaeus from Cappadocia (2nd cent. AD) is considered one of the most prominent Greek physicians of the Roman period. In two of his eight extant books entitled *On the causes and symptoms of acute diseases* and *On the cure of acute diseases*, he refers to various diseases, such as neuritis, tuberculosis epilepsy, as well as to ileus.

Aretaeus considers ileus as an intestinal inflammation, which is usually accompanied by colic pain. There are two causes, according to him, responsible for the development of ileus: the first has to do with the amount and quality of the intake of food and the second with an injury of the bowels. Aretaeus comments that ileus is a disease that can affect both the large and the small intestines. Furthermore, he refers to various types of ileus, depending on the severity of each case, and describes in detail the relevant symptoms and their clinical manifestation. He also admits that the intra-abdominal abscess is a complication of ileus.

As far as cure is concerned, Aretaeus suggests that pain should be treated first by anesthetics and then through various practices, such as vomiting, steam-baths, poultices, cupping, decoctions and diet, that aim at the removal of the trapped air from the intestines.

E.Ch.-A. / N. P.